

УДК 338.4:3.338.262.8

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА: ВИБІР СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ТА МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ

Войнич Л.Й.

Львівський національний аграрний університет

Розглянуто сутність та особливості конкуренції в аграрному секторі економіки. Виявлено, що конкурентний потенціал сільського господарства України є достатньо високим. Проведено оцінку конкурентоспроможності галузей рослинництва за методикою нормативних індексів та SPACE-аналізу. Запропоновано напрями формування конкурентної стратегії аграрних підприємств.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентний потенціал, підприємства аграрного сектора, продукція рослинництва.

Постановка проблеми. Проблема формування конкурентоспроможності рослинницької продукції в сучасних умовах набуває особливої актуальності внаслідок зростання національної відкритості нашої економіки та посилення конкуренції на міжнародному ринку. Обраний Україною шлях до світового економічного простору вимагає підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних аграрних підприємств.

На сучасному етапі розвитку економіка України характеризується нестабільністю, зниженням якості і конкурентоспроможності продукції за умов посилення конкуренції з боку іноземних виробників. В той же час конкурентний потенціал економіки України є достатньо високим. Його формують такі чинники, як: значні розміри родючих ґрунтів; наявність висококваліфікованих трудових ресурсів при порівняно низькій вартості робочої сили; вигідне географічне положення і транспортна інфраструктура; науково-технічний потенціал. Постає проблема пошуку ефективної методики оцінювання наявного рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, підприємств аграрного сектора та окремих галузей їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії конкуренції найбільш глибоко висвітлені зарубіжними ученими, насамперед представниками класичної політекономії А. Смітом і Д. Рікардо. Подальші дослідження проводилися А. Маршаллом, Е. Чемберліном, Дж. Робінсон,

П. Хейне, Ф. Хайском, Дж. Стіглером, М. Портером, Дж. Кейнсом, Ф. Найтом, П. Самуельсоном, Л. Ерхардом та ін. Серед сучасних дослідників проблемі конкуренції присвятили свої праці Г. Азоев, С. Кваша, М. Малік, Б. Пасхавер, Б. Рубін, Р. Фатхундінов, О. Шпичак, А. Юданов та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасний стан аграрного сектору економіки потребує докорінної модернізації існуючих інструментів, методів та механізмів управління. Основою для забезпечення результативності та економічної ефективності діяльності аграрних підприємств є впровадження базових принципів ринкового господарювання з використанням сучасної методології. Конкуренція є саме таким принципом, який впливає на постійний розвиток ринкових відносин, а також здійснює селективний ефект (відбір), виражений в елімінації недобросовісних і неефективних учасників ринку. Тому проблема оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, сільськогосподарських підприємств та можливостей її подальшого удосконалення залишаються в умовах ринкової трансформації надзвичайно актуальними і вимагають подальших досліджень.

Метою статті є дослідження впливу економічних чинників на процес формування конкурентоспроможності продукції рослинництва. Запропоновано ефективну методику оцінювання наявного рівня конкурентоспроможності продукції рослинництва в розрізі досліджуваних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Загалом конкуренцію розглядають як економічну боротьбу, суперництво товаровиробників, виконавців робіт та послуг, постачальників ресурсів виробництва, споживачів та інших суб'єктів ринку за найвигідніші умови виробництва, реалізації і споживання. Конкуренція на ринку піддається також значному впливу демографічних, природних чинників, які пов'язані з діяльністю підприємств. Значення конкуренції найкраще відображається у конкурентоспроможності, а саме здатності суб'єкта бути попереду свого конкурента на ринку. Поняття конкурентоспроможності товару, фірми, країни тісно взаємопов'язані.

Згідно із законодавством України, конкуренція визначається як змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначити умови обороту товарів на ринку [2].

З-поміж багатьох визначень поняття конкуренції, які склалися в сучасній науці, з точки зору економічної теорії, на нашу думку, найбільш повне визначення дає А. Гальчинський, П. Єщенко, Ю. Палкін, а саме: конкуренція є об'єктивним економічним законом розвитку товарного виробництва, формами вияву якого є боротьба за виживання, за місце на ринку, за привертання уваги споживачів до своєї продукції [5, с. 26].

Аналізуючи визначення конкуренції, запропоновані різними вченими-економістами, можна зробити висновок, що всі вони враховують такі її якості, як динамічність, примусовість, єдність конкурентних і монополістичних засад, зв'язок з інноваційними процесами і в кожному випадку її зміст визначається залежно від цілей, у зв'язку з якими вона сформована. Виходячи з цього, можна визначити конкуренцію, як сукупність об'єктивних відносин, перш за все, економічних, між суб'єктами господарювання в умовах ринку, що мають динамічний характер за постійного суперництва товаровиробників.

Як невід'ємний атрибут ринку, конкуренція є головним мотивом підвищення якості продукції, модернізації виробництва, його екологізації, застосування сучасних високих технологій, інноваційної діяльності і, на цій основі, забезпечення не лише виживання, але й високої конкурентоспроможності і можливостей соціально-економічного розвитку суспільства.

Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції визначає конкурентоспроможність товаровиробників: підприємств і господарств населення; конкурентоспроможність виробників

сільськогосподарської продукції відображає конкурентоспроможність сільського господарства, яка впливає на конкурентоспроможність аграрного сектора економіки, регіону і країни у цілому.

Конкурентоспроможність галузі може бути охарактеризована як економічна категорія, що відображає стан об'єкта оцінки в умовах ринку та переваги над іншими підприємствами, галузями всередині країни та за її межами, які зацікавлені в досягненні тієї самої цілі в умовах обмеженості необхідних ресурсів. Внутрішня конкурентоспроможність галузі для підприємства – здатність певної стратегічної зони господарювання виробляти продукцію, норма прибутку від реалізації якої більша, ніж норми прибутку інших галузей на одиницю витрачених ресурсів. Особливості сільськогосподарського виробництва та характер його продукції не дозволяють у незмінному вигляді використовувати розроблені методики оцінки конкурентоспроможності промислової продукції. Аналіз конкурентоспроможності галузей рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Львівської області доцільно розпочати, визначивши, що саме слід вважати внутрішньою конкурентоспроможністю галузі в сільськогосподарському підприємстві.

Галуззю (видом діяльності) прийнято називати частину виробництва, яка відрізняється від інших кінцевою продукцією, засобами виробництва (предметами і знаряддями праці), професійним складом працівників, які мають відповідні навички, технологічними процесами й організацією виробництва у межах підприємства [2]. Беручи до уваги експортні можливості та наявний ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств Львівщини у виробництві зернових та зернобобових, варто провести оцінку конкурентоспроможності саме цієї галузі. Згідно з рекомендаціями Департаменту агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації для проведення дослідження було обрано п'ять підприємств лідерів на Львівщині з виробництва продукції рослинництва із площею землекористування понад 3000 га (табл. 1).

З метою проведення оцінки конкурентоспроможності виробництва зернових та зернобобових, необхідно здійснити вибір системи показників на основі яких буде здійснюватись дослідження. Щоб забезпечити цілісність системи показників, потрібно здійснити групування з урахуванням характеристики наявних ресурсів, ефективності використання, оцінювання товарної продукції та її реалізації. Пропонуємо виділити три стадії для формалізації процесу оцінювання конкурентоспроможності галузей рослинництва: діяльність підприємства в цілому, стадія виробництва продукції (технологічна конкурентоспроможність),

Таблиця 1

Аналіз ефективності зерновиробництва у сільськогосподарських підприємств Львівської області за 2015 рік

Назва підприємства	Посівна площа, га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, ц	Сума прибутку (збитку), тис. грн.	Рівень рентабельності, %
ПП «Західний Буг»	21329	69,9	149 138	75 399,6	17,7
ТзОВ «Приват-агро Львів»	3490	39,8	9 903,1	8 564,6	22,8
ТзОВ «Вінал агро»	4900	43,0	21 072,9	24 222,0	55,0
ТзОВ «Галичина-Захід»	3365	73,2	24 643,9	-41 393,6	-68,4

стадія реалізації товарної продукції (економічна конкурентоспроможність).

На підставі запропонованої схеми в ролі початкових даних розглянемо такі основні показники для аналізу виробництва і реалізації рослинницької продукції: частка виручки від продажу цього виду продукції у загальній виручці підприємства, повна собівартість (виробнича собівартість плюс витрати на реалізацію) 1 ц продукції, грн, кількість товарної продукції на 1 га посівної площі, грн, витрати праці на виробництво 1 ц продукції, люд-год, рівень рентабельності виробництва, %, питомий маржинальний прибуток, рівень рентабельності продажу, %, ринкова частка реалізованої продукції підприємства на рівні району та області, % [1-4]. Таким чином, ми намагалися визначити перелік показників, які характеризують рівень зовнішньої і внутрішньої конкурентоспроможності у їх системному поєднанні. Всі розрахунки необхідно виконувати за схемою, що наводить В.В. Олійник [10].

Модель оцінювання конкурентоспроможності проходить у три етапи. Перший етап: збір початкових показників (повна собівартість 1 ц оцінюваного виду продукції для досліджуваного підприємства та в середньому по області, вихід товарної продукції з 1 га посівної площі, питома вага виручки від продажу виду продукції у загальній виручці для досліджуваного підприємства та в середньому по області й інші вищенаведені показники. Другий етап: розрахунок нормованих індексів по кожному з наведених показників. Для зіставлення показників, які мають різний вимір, застосуємо метод нормування показників стосовно відповідних середніх по області чи району, тобто розрахуємо індекси по кожному з вищенаведених параметрів. Нормовані індекси для часткових показників моделі розраховували як відношення показника, що спостерігається на підприємстві, до середнього значення цього показника по області. Ринкову частку підприємства розраховуємо через загальну вартість і загальний обсяг продукції галузі. На основі індексів виходу товарної продукції, собівартості і частки реалізації розраховуємо сукупний показник ефективності виробництва:

$$\frac{ISP_{sj} \cdot IUW_{ij}}{IC_{ij}} = K_{ij}, \quad (1)$$

де i – номер господарства, для якого здійснюють оцінку ($i = 1..N$, N – кількість господарств району); j – галузь виробництва продукції рос-

линництва ($j = 1..M$, M – кількість видів виробництва на підприємстві); K_{ij} – показник ефективності виробництва; IC_{ij} – індекс собівартості j -ї галузі виробництва рослинницької продукції в i -му підприємстві; IUW_{ij} – індекс частки виручки від продажу j -го виду продукції у загальній виручці i -го підприємства.

Третій етап: обчислено чотири показників, за якими розраховуємо часткові відносні бали оцінки конкурентоспроможності галузі на підприємстві як відношення значень цих показників для окремого підприємства до значення показника, який є найкращим для підприємств області: відносний бал конкурентоспроможності продукції оцінюваної галузі рослинництва в досліджуваному підприємстві за ефективністю виробництва; відносний бал конкурентоспроможності продукції за трудомісткістю та ін.

Сукупний бал конкурентоспроможності продукції рослинництва визначаємо методом зваженої суми балів конкурентоспроможності за частковими показниками.

Визначення узагальнюючого показника пов'язано з необхідністю забезпечення порівнянності результатів для об'єктів аналізу. Це зумовлено тим, що в процесі виробництва та реалізації задіяні різні види ресурсів, наявність і сполучення яких у порівнюваних об'єктах неоднакове. У зв'язку із цим оцінені показники мають різний ступінь впливу на загальний бал конкурентоспроможності, тобто необхідно визначити вагові коефіцієнти показників в оцінці конкурентоспроможності галузей. Для цього групи експертів провели оцінювання показників конкурентоспроможності, у результаті чого отримали вектор відносних вагових коефіцієнтів для кожної оцінюваної галузі (за методикою обробки даних експертного опитування, що наведена в роботі Б. Грабовецького [3]) за допомогою пакета математичної обробки даних MathCad. Ми виконували розрахунки для галузі зерновиробництва, що мають найбільшу питому вагу, для ряду підприємств різних районів Львівської області з урахуванням каналу реалізації продукції, тобто на ринку та за іншими каналами. Відносні вагові коефіцієнти при показниках у загальному балі конкурентоспроможності для зерновиробництва становили $V_1=0,418$, $V_2 = 0,251$, $V_3 = 0,351$, $V_4=0,084$. Показники конкурентоспроможності для обраних господарств наведено у таблиці 2.

Для розрахунку загальних балів конкурентоспроможності у різних галузях в ролі почат-

Таблиця 2

Загальні бали конкурентоспроможності зерновиробництва у вибраних господарствах Львівської області за 2015 р.

Назва господарства, район	Відносні часткові бали конкурентоспроможності				Загальний бал конкурентоспроможності GB
	V_1 – за ефективністю виробництва	V_2 – за маржинальним доходом	V_3 – за рентабельністю виробництва	V_4 – за ринковою часткою	
ПП «Західний Буг», Радеківського району	2,08	7,908	0,7866	5,234	3,576
ТЗОВ «Приват-агро Львів», Буського району	0,12	-1,922	1,013	0,371	0,238
ТЗОВ «Вінал агро», Жидачівського району	2,03	-0,004	2,444	1,225	1,809
ТЗОВ «Галичина-Захід» Стрийського району	0,13	0,367	-3,04	0,804	-0,367

кових були використані дані статистичної звітності сільськогосподарських підприємств (форми № 50-сг, № 29-сг) та дані Головного управління статистики у Львівській області.

У досліджуваних господарствах найвищий бал конкурентоспроможності виробництва зернових за наведеною методикою розрахунку має ПП «Західний Буг» Радехівського району (3,576), що пояснюється найвищим виходом товарної продукції з 1 га, високим рівнем питомого маржинального прибутку та ефективністю виробництва. Найнижчий бал має ТзОВ «Галичина-Захід» Стрийського району (-0,367). Через найнижчий рівень рентабельності виробництва. Тобто за наведеною методикою простежується пряма залежність рівня конкурентоспроможності галузей рослинництва від рівня виходу продукції з 1 га, рентабельності виробництва і рівня товарності – показників, що характеризують ефективність виробництва і, як наслідок, є частковими показниками для визначення рівня конкурентоспроможності.

Для поглибленого дослідження конкурентоспроможності продукції рослинництва у ПП «Західний-Буг» використаємо методику SPACE-аналізу (Strategic Position and Action Evaluation – оцінка стратегічного становища та дій), який являє собою комплексний метод, призначений для аналізу позицій на ринку і вибору оптимальної стратегії для підприємств.

Під час проведення стратегічного аналізу за методом SPACE стратегічне становище підприємства визначається на основі двох груп факторів: внутрішнього та зовнішнього становища підприємства. При цьому передбачається виділення чотирьох груп критеріїв (характеристик) оцінки діяльності підприємства, а саме: фінансова сила підприємства (економічний потенціал); конкурентоспроможність підприємства і його становище на ринку; привабливість сектора (галузі), в якому (якій) функціонує підприємство; стабільність сек-

тора (галузі), в якому (якій) функціонує підприємство. Отримані результати розрахунків наносяться на прямокутну систему координат, в якій кожна піввісь є поданням загального критерію за групою. Кожний із вихідних критеріїв зображується як точка на відповідній півосі. У результаті сполучення цієї точки з початком координат утворюється вектор, що вказує на наявний чи доступний у перспективі тип стратегії [6, 7].

За проведеними нами розрахунками за даними досліджуваного господарства, а саме ПП «Західний-Буг» ми отримали такі значення комплексних показників: економічний потенціал підприємства – 8,0; конкурентні переваги підприємства – 7,6; ступінь стабільності зовнішнього середовища – 2,6; привабливість галузі – 4,0.

Можливий перелік критеріїв та приклади їх оцінки наведено в таблиці 3.

Результати розрахунку зважених критеріїв за методом SPACE-аналізу відображаються в системі координат, де частина осей слугують шкалами для відображення отриманих оцінок (рис. 1). Графічним зображенням результатів аналізу є координати точки $P(x;y)$. Їх визначають за формулою:

$$X = \text{ПГ} - \text{КП}; \quad Y = \text{ЕП} - \text{ЗУ} \quad (2)$$

Розвиток виробництва продукції рослинництва у ПП «Західний-Буг» рекомендуємо зорієнтувати на консервативну стратегію. Ця стратегія схвалює зайняту господарством позицію щодо розвитку галузі рослинництва, пропонуємо і надалі нарощувати обсяги виробництва, використовуючи наявний потенціал.

Загрозу становить конкуренція з боку інших галузей, що не дозволяє оптимістично оцінити динаміку попиту та закупівельних цін на продукцію рослинництва в регіоні.

Варто розуміти, що результати SPACE-аналізу не варто розглядати як пряму інструкцію до конкретних дій для досліджуваного господар-

Таблиця 3

Розрахунок зваженої оцінки критеріїв за методом SPACE-аналізу для галузі рослинництва у ПП «Західний-Буг», 2015 р.

Критерії	Оцінка, балів	Вага критерію	Зважена оцінка, балів
Економічний потенціал підприємства (ЕП)			8,0
Ресурсний потенціал	7	0,4	2,8
Рентабельність активів	8	0,2	1,6
Обсяги заборгованості	8	0,2	1,6
Здатність до підвищення рівня капіталізації	5	0,2	1,0
Конкурентні переваги підприємства (КП)			7,6
Масштаб виробництва	10	0,15	1,5
Асортимент та якість продукції	8	0,2	1,6
Здатність удосконалювати технології виробництва	6	0,35	2,1
Рентабельність продукції	8	0,3	2,4
Привабливість галузі (ПГ)			4,0
Динаміка попиту	4	0,3	1,2
Динаміка ринкових цін	5	0,4	2,0
Монопольний тиск з боку закупівельних підприємств	3	0,2	0,6
Середньогалузевий рівень рентабельності	2	0,1	0,2
Зовнішні умови бізнесу (ЗУ)			2,6
Рівень державної підтримки	4	0,4	1,6
Вплив НТП на розвиток галузі	6	0,3	1,8
Інституційні мотиви розвитку сільськогосподарських підприємств	4	0,3	1,2

ства, результати швидше носять рекомендаційний характер.

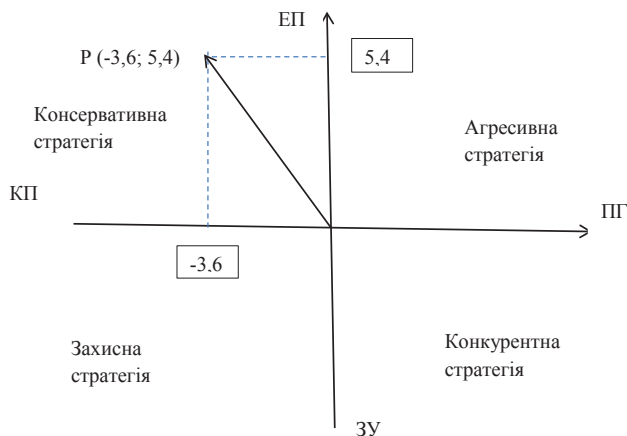

Рис. 1. Побудова вектора рекомендованої стратегії розвитку галузі рослинництва у ПП «Західний-Буг»

Висновки і пропозиції. Проаналізовано конкурентоспроможність галузей рослинництва на основі даних сільськогосподарських підприємств Львівської області методикою нормативних індексів. Проведено розрахунок сукупного балу конкурентоспроможності основної галузі рослинництва – зерновиробництва. Виявлено, що рівень конкурентоспроможності галузі рослинництва більшості підприємств Львівської області є низьким через невисоку врожайність, великі витрати на виробництво і реалізацію продукції. Оцінка стратегічного становища підприємства в існуючому середовищі доповнює результати дослідження конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства та окремих його галузей. Рекомендована стратегія спрямована не стільки на зміцнення конкурентних переваг підприємства, скільки на використання тих можливостей, які створює для нього конкурентне середовище.

Список літератури:

1. Амосов Д.Н. Оценка конкурентоспособности товарной продукции растениеводства в сельскохозяйственных предприятиях Костромской области: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. экон. наук / Д.Н. Амосов. – Кострома, 2006. – 23 с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / В.Г. Андрійчук. – 2-ге вид., допов. і переробл. / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
3. Грабовецький Б.Є. Економічне прогнозування та планування / Б.Є. Грабовецький. – К.: Центр навч. л-ри, 2003. – 188 с.
4. Кваша С.М. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому ринку / С.М. Кваша, Н.Є. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 99-104.
5. Кондратюк О.І. Конкурентоспроможність сільського господарства та шляхи її підвищення / О.І. Кондратюк // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1(115). – С. 56-63.
6. Костюк Л.А. Теоретичні та методичні засади оцінки конкурентоспроможності / Л.А. Костюк // Зб. наук. пр. Таврійс. держ. агротехнол. ун-ту. Сер. «Економічні науки». – 2012. – № 2(18). – Т. 6. – С. 290-303.
7. Ключник А.В. Методичні підходи до визначення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / А.В. Ключник // Метод. основи сучасного дослідження в аграрній економіці: Матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф.: у 3 ч., Житомир, 3-5 берез. 2005 р. – Житомир: ДАБУ, 2005. – Ч. 2. – С. 97-100.
8. Лопушанська В.В. Стратегічне планування розвитку і підвищення конкурентоспроможності галузей рослинництва у сільськогосподарських підприємствах: дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук спец.: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / В.В. Лопушанська. – Миколаїв, 2013. – 255 с.
9. Методи стратегічного аналізу: навч.-метод. посібник / К.А. Мамонов, Б.Г. Скоков, О.О. Короп, Ю.І. Мімік. – Х.: ХНАМГ, 2007. – 208 с.
10. Олійник В.В. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на ринку зерна: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук / В.В. Олійник. – Х., 2011. – 22 с.

Войничка Л.И.

Львовский национальный аграрный университет

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРОДУКЦИИ РАСТЕНИЕВОДСТВА: ВЫБОР СИСТЕМЫ ПОКАЗАТЕЛЕЙ И МЕТОДИКА ОЦЕНКИ

Аннотация

Рассмотрены сущность и особенности конкуренции в аграрном секторе экономики. Выявлено, что конкурентный потенциал сельского хозяйства Украины является достаточно высоким. Проведено оценку конкурентоспособности отраслей растениеводства по методике нормативных индексов и SPACE-анализа. Предложены направления формирования конкурентной стратегии аграрных предприятий.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкурентный потенциал, предприятия аграрного сектора, продукция растениеводства.

Voynicha L.Y.

Lviv National Agrarian University

COMPETITIVENESS OF CROP PRODUCTION: THE CHOICE OF INDICATORS AND METHODS OF ASSESSMENT

Summary

The article considers the essence and peculiarities of competition in the agricultural sector. It is revealed that competitive potential of agriculture of Ukraine is high enough. Evaluated an assessment of the competitiveness of the crop by the method of normative indexes and the SPACE-analysis. Proposed the directions of formation competitive strategy of agricultural enterprises.

Keywords: competitiveness, competitive potential, enterprises of agricultural sector, crop production.